
Historisk Litteratur og Kritik.

25. Om det danske Sprog i Angel, af *E. Hagerup*.
Kiöbenh. 1854. 127 S. 8.
26. Oplysninger og Bemærkninger om det danske Folkesprog i Sønderjylland (især i Mellem-Slesvig) af *N. Mørk Hansen*, Sognepræst i Tøstød i Lundtoft Herred. Kbh. 1854. 52 S. 8.
27. Det danske Sprogs Enemærker i Slesvig, betragtede fra Kirkens og Skolens Synspunkt, af *Dr. H. N. Clausen*. Kbh. 1854. 39 S. 8.

Det første af de ovenfor nævnte sproghistoriske Skrifter (fra Slutningen af 1853) vakte, da det udkom, en ikke ringe, heller ikke ufertient Opmærksomhed.*) Det vil saaledes være ufornødent, at giøre dette Tidsskrifts Læsere bekendt med dets Tilværelse; hvorimod Skriftets Indhold og dets dobbelte Tendents og Interesse, den lingvistiske og den politiske, kan giøre Anledning til en noget nærmere Betragtning af Materien.

Hvad der i Hr. Pastor Hagerups Skrift factisk er lagt for Dagen, har ligesom forundret og overrasket Folk; nemlig, at man har faaet et skriftligt og lingvistisk Beviis for, at der i den nord-

---

*) Det blev, saasnart det var udkommet, omtalt med Berømmelse næsten i alle Dagblade, s. for Ex. Anmeld. i „Flyveposten“ 1853, Nr. 301; i „Berl. Tidende“ 1853, Nr. 300; — og Artikelen „Angelboernes Mundart“ (af Prof. P. Giørt) „Flyvep.“ 1853, Nr. 303. 304. 1854. Nr. 1.

vestlige Deel af det saakaldte Landskab Angeln (eller i Sognene Store og L. Solt, en Miil S. for Flensborg) endnu findes et levende dansk Almuesprog. Det har overrasket Mogle, fordi den Mening var temmelig almindelig: at det Danske i Angeln hos den nærværende Generation var meget nær ved at uddøe, eller forsvinde af Talem; at kun enkelte Gamle endnu imellem sig selv brugte deres danske Mundart; o. s. v. Nu derimod begynder saa at sige Hr. Hagerups Forerindring eller „Indledning“ med disse Sætninger: „at den gode Angelbo kalder sig Tydsk, uagtet hans Modersmaal er jydsk“; — „at det daglige Omgangssprog imellem Mand og Mand er Dansk“; — at der „ved alle Sammenkomster og Gilder høres kun Dansk“; — „at der i „Sogneraadet“, bestaaende af 10 Medlemmer foruden Præsten, „ikke høres en tydsk Sætning“; — at „en Mand fra en fiernere (Slesvigsk?) Egn“, nylig indflyttet i Hovedsognet, klagede over, at han ikke forstod sine Vymænd i deres „Sankelse“ (Bystavne) „fordi han ikke kan Dansk“; — at endogsaa Personer, indvandrede fra tydstalende Egne, „efter saa Mars Forløb gaae over til Dansk“ (o: til at tale dansk.) Man har egentlig ingen Grund til at undres over, at disse Beretninger her ere optagne og læste som nye Opdagelser; da det er betiendt, hvor lidt man i vor Tid er tilbøielig til, i det som hører til Dagens Spørgsmaal og Interesser, at søge historisk og factisk Oplysning i tidligere Kilder, eller i saadanne, som enten helde, eller tænkes at helde til en anden Side, end den, man selv holder sig til. Det er dog ikke mere end 10 Aar siden, at den overhovedet meget omhyggelige, grundige og upartiiske Forfatter af Værket over „Slesvigs Kirkeforfatning“ i et andet Skrift ligefrem nævner Angeln som et Landskab, hvor man ikke finder noget Spor til at der har været prædiket Dansk, „end skjøndt Folkesproget overhovedet er det danske“.*)

Hvad herved synes uimodsigeligt, og hvad Hr. Hagerup yderligere ved en baade grammatisk og lexicalsk Dialectlære har beviist, er at Vymændene — og saaledes vel overhovedet den vorne mandlige

*) Angeln, historisk beskriben von Dr. G. A. A. Jensen. Flensb. 1844. S. 144.

Befolkning i de omtalte to angelske Sogne — tale en sønderjydske dansk Mundart, som er saa fuldstændigt levende og bevaret hos Almuen, at baade en Dialectologie (Udklære og Veiningsklære) og et Idioticon, en Sogne-Ordbog, der indeholder over 850 Artikler, deraf kunde fremstilles. — Derimod kan det ikke lades ubemærket at Hr. Hagerup vel paa Titelbladet nævner det danske Sprog i **Angeln**; men i Bogen overhovedet kun omtaler sit Pastorat, eller de to Sogne Store og Lille Solt (i Blensborg Provsti) som Sprogkilde for bemeldte Arbejder; og ingensteds udtrykkelig nævner noget om, at han har benyttet Sproget i andre Dele eller Sogne af Angeln, til at berige sin Ordbog, eller til at udfylde og oplyse sin Dialectologie. Vi maae saaledes sige: at hans Dialectklære gielder nærmest og udtrykkelig for **Sognene Solt**; det er ikke Almuesproget i hele Angeln, men kun i de to nordvestligste Menigheder i Landskabet, som han har fremstillet og oplyst; og det er almindelig bekiendt i Hertugdømmerne, at netop i disse Sogne er det meste af dansk Sprogstof tilbage i Angeln. — At imidlertid Sprogforhold af samme Art finde Sted, og at den samme Mundart, eller en lignende, endnu tales af Almuen i flere Sogne og andre Egne af Angeln, er sandsynligt; men det er ingensteds udtrykkelig sagt, eller lingvistisk bevist af Hr. Hagerup. En saadan Forholdslighed maa vi dog saa meget mere forudsætte, da flere af Forfatterens Uttringer, enten ligestrem eller middelbart, af ham anvendes endog paa det hele Angeln; eller han udtrykker sig ved enkelte Leiligheder saaledes, som om han havde den hele Angelske Almue og dens almindelige, eller herskende Talesprog for **Die**.*)

Hvad Forfatteren siger, i sin Indledn. S. IV. V—VII., og hvad den gaaer ud paa: at det væsentlig er den vorne Deel af Almuen, „mange gamle Folk“, (S. IV.) „alle vorne Personer“, (S. V.) Sognemænd „som en Forretning fører til Bræstegaarden“ (S. V.) o. s. v. hvilke baade forstaae Dansk, og kunne tale i deres danske Mund-

*) Saaledes S. VII. „Spørges nu hvad er det da for Dansk, som Angelboen tale? — saa er hans Svar altid: Vor Dansk duer ikke“, o. s. v. S. IX. X. omtaler Forf. „de Ansuelser om den angelske Dansk, som nærværende Arbejde leverer Beviser for.“ (Vej. S. XIII. XIV. XIX. XX. m. fl. St. hvor Angelsk Sprog nævnes uden al Indskrænkning.

art, naar de ville det: dette bekræfter deels denne Mundarts levende Tilværelse; men det bekræfter ogsaa, hvad der synes at fremgaae af andre Uttringer hos Forf. (S. IV—VII.) nemlig: at det først skulde være i den sildigere Tid, efter den opvakte Slesvig-holstenste Agitation, at den danske Talebrug i Angeln (eller i Sognene Solt) betydeligt svækkedes, og gik tilbage. Det hedder saaledes (uagtet hiin anførte, ganske ubetingede Sætning S. III: „det daglige Omgangssprog imellem Mand og Mand er Dansk“) strax derefter, S. IV: „Den opvoksende Ungdom (i Pastoratet?) taler indbyrdes Plattysk; og det samme er for en Deel Tilfældet med yngre Tjenestefolk og unge Ægtefolk.“ — Iffe desmindre tilføies, at endog „før Forandringen i Skolesproget, gaves her (i Pastoratet?) neppe noget Varn paa en halvsnæs Aar, som jo kunde udtrykke sig paa Dansk.“ (S. IV. V.)

Heraf synes Resultatet efter Hr. Hagerups Ord, at blive følgende: at Børnene i Pastoratet (thi om dette maa her dog overalt nærmest være Tale) lære den sønderjydske Mundart som Modermaal fra Unge af; men at de tillige, (hvorledes? siger Forf. ikke udtryffeligt) i Opvarten lære Plattysk, hvilket „den opvoksende Ungdom indbyrdes taler;“ hvorimod der „endnu findes mange gamle Folk, som ikke kunne udtrykke sig paa Plattysk, trods den ubelukkende tyske (nemlig høityske) Underviisning, de i Barndommen have faaet.“ (S. IV.) Det sidste er, med Hensyn til Skoleunderviisningens Virkning, aldeles ikke forunderligt, eller unaturligt. Thi hverken dansk- eller tysksprogede Børn, som faae nok saa god høitysk Skolelærdom, ville derved lære at udtrykke sig paa Plattysk: saa lidt som nogen dansk Mand, oplært i danske Skoler, eller af danske Lærere — ja om han end siden var bleven til en nok saa ægte dansk Skandinaver — derfor kan udtrykke sig paa Svensk; ja han vil ei engang, uden Samlevnet og lang Fortrolighed med Almuen i Sylland, kunne udtrykke sig i den jydsk Dialect.

Det plattyske Sprog-Element, som hverken er Skolesprog eller Bogspog, maa altsaa dog eksistere ved Siden af det danske, hos visse Folkeklasser eller Aldersklasser af Almuen i Angeln; og det maa have eksisteret i længere Tid, siden ikke blot den „opvoksende Ungdom“, Tjenestefolk o. s. v. indbyrdes tale det; men at der

„faa godt som i alle Huse fielden tales andet (af Forældrene) end Tydsk (o: Plattydsk) til Bornene;“ endfiendt siige ældre Bønderfolk „indbyrdes bruge deres gamle (o: danske) Maal.“ (S. IV.) Rimeligviis maa vi vel antage: at et saa besynderligt Sprogforhold ikke er eens i hele Angeln; at Almuesproget hos de sydlige og østlige Menigheder i Landstabet Angeln er, og allerede lang Tid har været, en ikke udelukkende, dog overveiende plattydsk; og at Hr. Hagerups Skildring af det hele Sprogforhold kun er factisk begrundet i det, som finder Sted i hans Pastorat. — At man savner en bestemt og udtryffeligg Dplysning herom i Forf.s Indledning, og at man kunde ønsket sig grammatiske Jævnførelser, og Berigelser af den angelske Ordbog fra andre Egne af Angeln, uden for de to Menigheder i Solt: dette er Savn, som vel en senere Udgave af Bogen kan og vil afhjælp. Vi komme nedensfor til at omtale de Bidrag, som en anden Forf. har givet til videre Dplysning af den angeldanske Dialect, og dens Udstrækning i Landstabet; og hvorom det kan siges, at han har givet dem mere foranlediget, end afhængig af det Hagerupske Skrift.

Naar vi endnu om Indholdet, og den ledende Grundtanke i Hr. Lic. Hagerup's Skrift ville tilføie en eller anden kort Bemærkning: da maa vi begynde med Erkiendelsen af den afgjorte Fortieneste, som Forf. har erhvervet sig ved Samlingen af det angelske Idioticon, som den rigeste specielle sønderydske Ordsamling der hidtil er offentlig leveret. Den indeholder omtrent 870 Artikler; hvoriblandt dog endeel kun angive bekiendte Ords Udtale, eller Ordene i den angelske Mundart fra det sædvanlige forstjellige Rign, m. m. Det er ligesuldt en betydelig Ordsamling fra et enkelt Pastorat, og den viser, hvor meget Udbyttet, som de to Naboegne have givet, kan ventes beriget, naar der samledes med lige Omhu trindt omkring i alle Egne af det danstalende Slesvig. I Molbechs danske Dialect-Verikon, som Hr. Hagerup jævnlig, fiendt ikke overalt, har sammenlignet og anført, forekommer i det hele ifkun omtrent 315 sønderydske Almuesord; da Udgiveren uheldigviis til denne danske Mundart kun har havt utilstrækkelige Materialier, der fornemmelig bestod i de Dupenske Ordsamlinger, hvis ydre Beskaffenhed paa mange Steder gjorde dem ulæselige, og forhen havde affrækket Andre fra at benytte dem. Imidlertid findes der blandt

de tre hundrede Artikler i Dial. Ver. et ikke ringe Antal mærkelige sønderjydske Ord, som mangle i den Hagerupske Samling; blandt dem ogsaa enkelte, som efter Dugen, ere angelske; f. Ex. Ham, at hime, at ninge, at pimle, Quolster, Rullersteen, m. fl. — Uden at gaae ind paa enkelte Ordforklaringer,*) der kunde fremkalde Tvivl og Grindringer, kunne vi derimod ikke lade den Fortieneste uberørt, at Forf. har fulgt den rigtige Grundsætning for et Idioticon eller en Landstabsordbog, ved en Deel Ords Forklaring, som fordre eller indbyde til saadant, at knytte ethnographiske eller statistiske Oplysninger til de egentlig lexicaiske. Naar man saaledes f. Ex. efterlæser Artiklerne *Aftægt* og *Sætningsmand*, *Bol*, *Bolsmand* og *Bonde*, *Gade*, *Gilde*, *Gaard* og *Huus*, *Kaad* eller *Kaadsted*, *Ottemand*, *Sankelse*, *Skaffer*, *Stok*, *Sydsfeldfolk* og flere: da vil man træffe belærende Oplysning om *Abstilligt*, der høre til Angelboernes *Folketslik*, *Levemaade* og *communale Indretninger*.

Om Forfatterens linguistiske Synsmaade og almindelige Anskuelse, med Hensyn til den sønderjydske Mundart, som han, ved Jagttagelser over samme i et Par Sogne paa Østsiden, har dannet sig; vil det bl. a. kunne bemærkes, at han i sin „Indledning“ paa flere Steder synes deels at ansee det saakaldte *Angeldanske* i og for sig selv som en almindelig Typus for den hele sønderjydske Dialect; deels at betragte denne Mundart mindre fra et reent dialectologisk Standpunkt, end med et mere almindeligt Sprog-hensyn, som om der særdeles i Angeln, eller om man vil i Hertugdømmet Slesvig, var giemt, og nu opdaget en næsten ubekendt Skat for det danske Tale- og Skriftsprog. Endelig indeholder Hr. Lic. Hagerup's Indledning adskillige Ytringer, der have en national-politisk Tendents, som er Skriftets strengt linguistiske Indhold uvedkommende. — Alle disse Punkter ere meer eller

*) Saaledes f. Ex. ved Ordene *Byskop*, (om *Byskieppe* jfr. dansk Glossar. S. 130) drage (som Forf. vil gjøre til det samme som *droga*, *dröie* (jvf. D. Glossar. S. 163); *Hambolt*, *Handel* (hvor Forf. uden Grund vil tillægge den i høi Grad paalidelige og saglyndige *Schade* en *Misforstaaelse*); *Lav*, *lerre* (ledig), *lækker*, *Seier*, *stive* (som Forf. vil gjøre til eet med *støbe*) og fl.

mindre optagne, og tildeels ved Tillæg udvidede i de ovenanførte, i „Blyveposten“ indrykkede Artikler.

Herved kan imidlertid først, som almindelig Erfaringsfætning, anmærkes: at den Angelbanske Dialect overhovedet ikke er andet, end den jydsk, eller med noget mere indskrænket Benævnelse, den sønderjydske Sprogart, saaledes som den tales i et vist District af Hertugdømmet Slesvig. Dertil kunne vi føie den Tillægsfætning: at naar Talen er om sønderjydske Mundart, maa man ikke tænke sig nogen Sprog- eller Dialectgrændse, dannet ved Kongeaalen. Det jydsk Almuesprog, i dets eiendommelige Charakter og Modsætning til det ødanske Talesprog, og til Skriftsproget, har upaatvilelig et giennemgaaende Sprogskiel, som bl. a. frembyder sig i Brugen enten af den i visse Tilfælde adskilte og forudsendte eller af den Substantiverne vedhængte bestemte Artikel (α Mand, og Manden). Dette Sprogskiel (som i øvrigt forkynder sig i flere Særegenheder, end denne) er — som man oftere har bemærket — endnu ikke ret nøie, efter Herreds- og Sognegrændser, undersøgt, oplyst og geographisk bestemt; endskiøndt man veed, at Adskillelsen i Almindelighed er saa streng, at Sprogskiellet som oftest falder sammen med Herreds- eller Sognekiel. Men der gives ikke allene en stor Deel Afstygninger eller Nuancer i det jydsk Dialectsprog, igiennem hele Halvøen fra Skagen ned til Elten, som fortiente ganske nøiagtige Undersøgelser og Meddeleling af Sprogprøver; der gives tillige saadanne Forskieligheder i Legegemsstikkelse og Ansigttdannelse hos Vestjyder og Østjyder, som efter sagkyndige Jagttageres Mening tydeligt udmærke en Stammeforskiel imellem begge, der bestrykes ved hin mærkværdige Sproggrændse, som deler den jydsk Mundart. Anm. vil til Oplysning om disse Forhold, affrive følgende Sted af et Brev (fra A. 1834) fra Digteren St. St. Blicher, der var en grundig Kiender af Sproget og Folket i Jylland:

„Den Grundforskiel i den jydsk Dialect, der yttres sig i Brugen af den præpositive og postpositive Artikel (den sidste, eller „gothiske (?) Artikel herfer nemlig i en Deel af Aalborg og Aarhus Stift, samt den østlige Deel af Viborg Stift — eller omtr. i de „fire Sytter Aabo-, Ommer-, Himmer- og Syssel og Vend-

„syssel*), yttre sig ogsaa deels i Udtalen, deels i Folkets pby-
 „siffe Beskaffenhed. I Henseende til den første, da er Øster-
 „jydernes Udtale langsommere, stundom slæbende, noget modus-
 „leret eller syngende; Vesterjyderne (nemlig Indbyggerne i
 „Thye, Mors, hele Ribe Stift, samt de vestlige Streg af Aarhus
 „og Viborg Stift) tale derimod med en hurtigere, mere støbende, man
 „kunde næsten sige „knærkende“ Accent. Ligeledes findes imel-
 „lem begge en paafaldende pbyssig Uighed. Østjyderne have
 „blødere, trindere Former, mere runde eller ovale Ansigter, en
 „lysfere Hudfarve, lyseblaa Vine, og i Ungdommen næsten uden
 „Undtagelse guult Haar. Der gives blandt dem mange smukke
 „Folk af begge Kion; og de have temmelig Tilbøielighed til Fedme.
 „Vesterjyderne derimod have skarper Former og Knokkelbyg-
 „ning, lange Ansigter, hvis Omrids mere nærmer sig Firkanten,
 „og fremstaacude Kindbeen; deres Hudfarve falder noget mørkere,
 „graalig eller undertiden gualladen; Vinene ligeledes dunklere,
 „grønne eller brune. De ere i det Hele magrere; Qvindfolkene
 „fornemmelig høie og smalle; hvorimod Østlandets falde lavere
 „og tyffere.“

Det tør saaledes ansees som afgjort (Skiondt ikke fuldstændigt
 oplyst) at der findes tydeligt udprægede Egenheder, som udmærke
 den mere nordlige, eller reittere nordøstlige Folkestamme i Jyl-
 land, tilligemed dens Dialect, fra den sydvestlige. Om den
 sidste, som vel overhovedet er den fra Skriftsproget mest afvigende
 jydsk Mundart, finder man en nogenlunde tilstrækkelig grammatisk
 Oplysning, og et Par korte, men characteristiske og godt opfattede
 Sprogprøver i det lille Skrift: „Nogle grammaticalske Bemærk-
 ninger over den vesterjydske Dialect, m. m. udg. af Lic. th.
 J. W. Bloch.“ (Horsens 1837.) Til denne slutter sig nu nærmest
 Hr. Hagerups grammatiske Udvikling af den Angelske Dialect; lige-
 som Sønderjyllands Almuesprog overhovedet slutter sig til Jyllands
 sydvestlige Dialect. Udviklingen hos Hagerup er, især i Lyd-
 læren, noget udførligere, men derimod fattes ganske de saa at sige
 uundværlige Sprogprøver af den Angelske Dialect.

*) Mærkeligt er, at Beboerne paa Samsø, hvis Sprog ellers i det
 Hele er jydsk, ikke bruge Pron. a, men jeg.

I den ovenfor berørte Artikel (som tillægges Hr. Prof. V. Hiort) er meddeelt adskillige Angelske Talemaader, som ikke ere hentede fra Hr. Lic. Hagerups Skrift, men som det synes fra egen Erfaring og Samtale med Almuen i Landskabet. Dog angiver heller ikke denne Forfatter noget bestemt Sted eller Sogn i Angeln, hvor de høres og ere optegnede. Han fremhæver derimod med Vægt, at disse for det danske Dre strax mærkelige Sprog-Elementer, tilkiendegive deres Slægtskab, ikke med Plat-tydsk, men med vort danske Maal; og vil deraf overhovedet bevise, at Angelboen „taler en kiærnedansk Mundart, med de sædvanlige Klang- og Farvebrydninger, som karakterisere Provinds-dialecter den hele Verden over.“ Hvad denne Forf. forstaaer ved kiærnedansk er ikke udtrykkelig angivet; men det er let at see, at han derved ikke mener andet, end et Sprog, der i Roden, i sin Bygning og grammatiske Organisme, er dansk — ikke tydsk. Han kan derimod ikke mene, at der f. Ex. skulde være mere dansk Kiærne i Angelboernes, end i den skællandske Mundart; tværtimod er den sidste for saa vidt mere dansk, som den ligger vort almindelige danske Sprog, eller det dannede Tale- og Skriftsprog nærmere.*) Angelboernes Dialect kan ikke være nogen anden end

*) Om dette siger Hr. Mørk Hansen, S. 5 med god Grund: „Skriftsproget er Folkets (Nationens) egentlige Sprog; thi det er dets (dette Folks) Skriftsprog; det eneste berettigede og sande skriftlige Udtryk af dets Tale.“ — Denne Sætning kan upaatvivlelig behøve i nærværende Tid at indstærkes. Man er saa ivrig i at forfølge den formeente Opdagelse (som ikke engang for 100 Aar siden af Pontoppidan blev betragtet som andet, end en bekendt Sag) at Almuens Talesprog i Nord-Slesvig, naagtet lange Tibers Sprogtvang og Sprogtryk, endnu bestandig er (og var) dansk i Bygning og i Hovedmassen af Sprogstoffet. Dette er uengetelig et for Sproghistorien interessant og lærerigt Phænomen, der som saadant fortjener den usigtigste Undersøgelse og Belysning. Sagen er ikke strax afgjort ved nogle Ordsamlinger og grammaticalske Beviser. Man kan saaledes spørge: hvorfor taler Almuen i en stor Deel af Skaane endnu den skaanskt-danske Dialect, naagtet man over hele Skaane i over 150 Aar ikke har havt andet Skole- og Kirkesprog, end det svenske? — Endvidere: hvorfor er det celtiske Sprog uddød i Kent-Shire, og flygner hen i Wales og Høiflotland, og hvorfor var det nederlandsk Sprog nær ved at gaae under i det franske i hele Belgien, imedens

den sønderjydske; saaledes maatte den egentlig snarere kaldes en jydsk-dansk, end en fiærne-dansk Sprogart. Det havde i øvrigt været ønskeligt, at denne Forsk. havde kunnet fuldstændigt oplyse, hvorvidt det „Kiærnedanske“ egentlig er udbredt, og om det endnu naaer over hele Angelu; da vi ei have fundet Visshed herom i Hr. Sagerups Skrift. — Naar han derimod tillige forsvare den Angeliske Mundart imod dem, som kalde denne, og den hele flensvigske Dialect „Patois“, „Jargon“, „Sprachgemisch“ og „corrum-pirtes Dänisch“: da er et saadant Forsvar egentlig overflødigt. Man veed paa den ene Side, at de, som fra den tydske, eller flensvig-holstenske Side have villet fratiende Almuen i Nord-Slesvig, eller en betydelig Deel af Hertugdømmet, Danskheden i deres Moderemaal, (s. Er. Advocat Heiberg, Diaconus Wollesen, det Brockhaus'ske Conversations-Lexikon, og fl.) paa en ynkelig og latterlig Maade have prostitueret sig*); eller de have endnu ikke beviist andet, end hvad man har sagt for meer, end 100 Aar siden: „at Landets allerældste, egentligste og rette Sprog er ingenlunde Tydsk, men Dansk — skøndt mange forstandige Folk af Landets Indbyggere knap ville troe det.“**)

Paa den anden Side er det ligesaa besynderligt, om Noget i Nationalitetens Hede vil paastaae, at der ikke findes „Patois“ (s: Dialect-Sprog og Udtale) og „Sprachgemisch“ i Slesvig; da Enhver, der kiender det danske Almuesprog i dette Hertugdømme, især Sonden for Haderslev, ikke kan være uvidende om, hvor lidt vellydende, og hvor lidt forstaaeligt det mangengang er (endog saa paa Als) for den, som mangler længere Omgang med Folket og Fortrolighed med Dialecten; eller hvor lidt det sønderjydske danske Maal har kunnet undgaae, i Aarhundreders Løb at fordærves og forvanstes ved Opblanding baade med Plattydsk og Høitydsk. Naar vi allerede hos Chr. Pedersen finder, at man for meer end 300 Aar siden ved „Flensborger-Dansk“ forstod slet, ufor-

---

tydsk Sprog og Literatur har holdt sig ved Siden af Frausk, og endnu trives godt i Elsas?

*) Endeel Exempler herpaa findes anførte i Skriftet af Hr. Mørk Hansen S. 6. 7.

***) E. Pontoppidan: „Om det danske Sprogs Eliebne i Sønderjylland.“ Vid. S. Skr. I. S. 57.

staaeligt Dansk: saa kan Ingen, der kiender Sprogets Historie i Slesvig, vente sig, at det nu, der hvor det tales af Almuen paa Landet, skulde være bedre. Der ligger ikke mindste Forringelse, enten for Modersmaal, eller for National-Væren, i at være et Forhold bekiendt, som ikke ophæver den factiske Sandhed: at Talesprogets Grund og Organisme derfor ligesuldt fra Arildstid har været og endnu er dansk i en stor Deel af Sønderjylland. At det anti-danske eller slesvig-holstenske Parti paa mange Maader har villet benegte og omstøde denne Sandhed, har været en vel beregnet Underfundighed, som dog omfæder hos enhver Sagkyndig og Sprogkyndig maatte blive latterlig.

Det er ligesaa afgjort, at der gives et fra Grunden af dansk Sprogdistrikt i Hertugdømmet, som i Vesten et oprindeligt frisisk, og et tredie i Syden, der saa længe har været nederfarsk eller plattysk, at man ikke med historisk Visshed kan angive, hvor længe dette Sprogforhold sønden for Elien og Treenen har eksisteret. Hvad nu det danske Tungemaal i den nordøstlige Deel af Slesvig angaaer, saa forholder det sig dermed, ikke anderledes, end med Sproget i hele Nørrejylland. Almuens danske Talesprog i Slesvig er en fra den skandinaviske forstiekelig Mundart; og det er en særegen Afstygning af det jydsk Dialectsprog. Enhver Sprogprove, man vil oplage i det danske Sprogdistrikt, maa bevise dette; og det er ligesaa lidt nogen Forhaanelse eller Fornærmelse at nævne den sønderjydske Dialect (paa Fransk: „patois“) i Medsætning til det almindelige danske Skriftsprog, som naar vi paa samme Maade omtale den vestjydske, den vendsysselste, den østjydske, den fynske Dialect, o. s. v.

Det vil være nogen Tid endnu, inden man med den kolde og rolige Upartiskhed, som den rene linguistiske Betragtning fordrer, undersøger og fremstiller de slesvigiske Sprogforhold. Man kan dog vel efterhaanden, naar den reiste Siæring og det kunstigt ophidsede Nationalhad lægger sig, vente sig en saadan Stemning hos flere Præster og Skolelærere, der have bedst Leilighed til at kiende og oplyse Almuesproget og dets Dialectologie, at de baade ville følge Hr. Hagerups Exempel ved at samle Bidrag til en slesvigsk-dansk Ordbog; og derhos tilveiebringe og bekiendtgjøre, fra forstiekelige Sogne i ethvert Herred, hvor den jydsk Mundart tales i

Slesvig, Sprogprover af samme og lignende Art, som den af Hr. Mørk-Hansen meddeelte Prøve, der er taget af „den sønderjydske Mundart saaledes som den tales mellem Abenraa og Flensborg.“ (S. det ovenanf. Skrift S. 20—23.) Den Sidestilling som her er gjort af bemeldte Sprogprøve, opfattet og meddeelt ved en bondesødt, ved Skaarups Seminarium dannet slesvigsk Skolelærer, med den oprindelige Fortælling af Steen Blicher i den jydske Mundart fra Viborg-Eggen, er meget lærerig; og der gives, under Forudsætning af den strengeste Trofasthed og Giengivelse, ikke let noget bedre Middel, end dette, til at fremstille det klareste, ansfueligste Sprogbillde af alle Nuancer i Sprogets Mundarter og Almuesmaal i Danmarks forskellige Egne og Provindser.

Efterhaanden som den eenfaldigt nationale og polemiske Betragtning af Sprogforholdene i Slesvig vil give Plads for den virkelige videnskabelig-philologiske, kan man haabe, at der, saaledes som en Begyndelse er gjort af Hr. Hagerup, vil komme saadanne linguistiske Bidrag til den jydske Dialect-Lære for Lyset, der fra Grunden ville opklare denne Mundarts Charakter og Egenheder, og fremstille dens sande Forhold, saavel til de ældre germaniske Stammesprog, nemlig Islandsk eller Gammel-Nordisk, Frisisk og Angelsaxisk; som til de øvrige danske Mundarter, og særdeles til den sjællandske, hvorfra vort Skriftsprog og forablede Talesprog er udgaaet. — Man vil da vel ogsaa engang komme til den Overbeviisning, at der hverken tabes noget for Folk eller Sprog ved at erkiende et saa tydeligt og factisk Sprogforhold, som den jydske Dialects Tilværelse baade i Nørre- og Sønderjylland; ligesom dens stærkt udprægede Giendommelighed, og mangen organisk Forskielighed fra Skriftsprogets overhovedet sjællandske Grammatik; og den kiendeligt fremtrædende stærkere Blanding af saxiske og angelsaxiske Elementer i Sydernes Mundart, end i Øboernes.

Men endnu er en saadan Udskillelse imellem den linguistiske Undersøgelse af den slesvig-danske eller sønderjydske Dialect, og de Sprogforhold i Hertugdømmet, som frembringe de skadelige Conflictter imellem to (eller, naar man regner det Frisiske med) tre Almuesprog, vanskeligt at tilveiebringe. Fra begge Sider hersker endnu baade Animositet og Gensidighed, og hindre ved mange

Veiligheder den fandt, factiske Fremstilling af Forholdene. Det har allerede længe været uimodsigeligt og historisk oplyst, at det danske Folkesprog har været fortrykt i Slesvig, og at det rene eller forædlede danske Skriftsprog lige til 1848 ikke har kunnet komme til at udvikle sig eller at giøre sig gjeldende i denne Deel af det danske Rige; hvorfor man kan sige, at de danstalende Slesvigere af alle Stænder egentlig heller ikke have haft nogen Literatur. I den danske have de ikke kunnet blive ordentlig deeltagende; og den tydske kunde dog aldrig blive national og hjemlig i den hele Folketreds, hvor Almuen fra Bårnsbæen talte en dansk Dialect, og hvor der ogsaa tildeels, allerede før 1848, fandtes dansk Kirke- og Skolesprog. — Men dette Forhold maa da ogsaa engang blive erkendt som factisk. Man maa fra tydske Side engang holde op med den taabelige Snak: at Slesvig er et tydsk Land, og at Slesvigernes Modersmaal er tydske; som f. Ex. Advocat Heibergs Uttringer, (anf. i Hr. Werk-Hansens „Oplysninger og Bemærkninger“ S. 8, Num.) Da man i flere Aarhundreder ikke har kunnet drive det til, at fortydske den hele slesvigiske Almue: saa maa man nu, da Hertugdømmets politiske Forhold, som interesserede Deel af det danske Monarkie, er definitivt afgjort, finde sig i, at Regjeringen, i Landets danske Sprogkreds fra Kongeaalen til Slien, giver Folkesproget Veilighed til efterhaanden at tage Deel i den Udvikling og Forædling, hvortil det danske Tungemaal har høvet sig i Midten af det 19de Aarhundrede. Dette er en smuel, fornuftig Fordring, som kun en blind, egoistisk eller fanatisk Parti-Mand kan ville modsig eller modsætte sig.

Man har længe i den slesvig-holsteniske Talebrug sagt meget ondt om den danske „Propaganda“ i Slesvig; men man har vogtet sig for, at lade Historien tale om den i Aarhundreder vedvarende tydske eller holsteniske Propaganda, hvis Virkninger og Resultater nu atter ere bragte for Dagen (ligesom tilforn i tidligere Skrifter af Pontoppidan, Dugen, Werlauff, Paulsen, og fl.) i den nyeste sprog-statistiske og politiske Afhandling af Hr. Prof. Clausen, hvis Titel findes ovenfor. Den har bl. a. samlet flere historiske Data og Beviissteder af Uttringer, som endnu ere faldne i den slesvigiske Stænderforsamling 1853, og som lægge for Dagen, hvorledes Partiaand og Partiskhed ikke undse sig ved

at forbanke den factiske Sandhed. Det synes vel at være en vægtig og betydende Opposition, naar man ser (Clausen, S. 4) at der i 109 Petitioner fra 48 Sogne, og i 107 enkelte Skrivelser, med i Alt 5500 Underskrifter, er indløbet Begiering om „Gienindførelse af det tydske Sprog“, saaledes som det brugtes i Kirker og Skoler før 1850, der, hvor Regjeringen efter den Tid har sat tidligere Lovbud om det danske Sprogs Indførelse i Kraft. Men, hvad Petitioner i vor Tid betyde, er ikke stort. Dette kiender man alt for godt i Danmark — hvor den demokratiske og antimonarkiske Opposition hvert Dieblig har sat dette Maskineri i Bevægelse — til at vi sulde lægge nogen Vægt paa de anti-danske Petitioner fra 48 Sogne i Slesvig. Man maatte, i Fald disse sulde betyde noget, vedlægge enhver af dem det Vidnesbyrd fra en omreisende, af Regjeringen udnævnt Commission: at Petitionerne Samling og Underskrift var erhvervet uden alle ophidsende Midler, og uden al vildledende Overtalelse af slesvigholstenske Partimænd. Og hvorledes vilde det vel, dersom man havde haft en lignende Control i Danmark, se ud med Betydning og Resultat af vore lollandste, holbøkke, kopenhavnste, og andre antiministerielle Petitioner?

Vi kunne ikke Andet, end være enige med Hr. Mærk-Hansen (S. 41) deri, at det danske Folkesprog, saaledes som det lever hos en stor Deel af den slesvigste Almue, maa gives „den naturlige og mægtige Støtte, som det skal have i Skriftsproget, saaledes som det findes i gode Bøger, i Prædiken, i de Dannedes Tale,“ o. s. v. dersom Almuen virkelig skal høves til Bevidsthed om, at den har et forædlet Moderemaal. Vi maae ligeledes, med Prof. Clausen, finde det simple og retfærdige Resultat af „de nationale Blandingsforhold“ i Slesvig at være dette: „at en lige Berettigelse af Dansk og Tydsk maa høre til de første Betingelser for Landets indre Ordning;“ og dertil herer upaatvivleligt og nødvendigen: at i Districter og Sogne hvor Almuen's Taleprog er Dansk, maa der findes dansk Undervisning i Skolerne. Vi troe neppe, at nogen nok saa tydskindet Ven i nærværende Dieblig drifter sig til at modsigge en saa klar og afgjort Sætning. Man forsøger kun at forstaa sig bag den Indvending: at i mange Menigheder, som regnes til de danske, tales

der ikke virkelig Dansk, (som en dansk Amtmand Warnstedt 1815 udtrykte sig) men „ein corruptirtes Sprachgemisch.“ (Glausen S. 13. Anm.) Dersom et saadant Udsagn ikke udgik fra Partiaand og en konflet Uvidenhed om de rigtige Forhold, maatte det udgaae fra Enfoldighed. Ved man ikke, at ethvert Tunge-
maal i et civiliseret Land har sit Bogsprog, sin dannede Tale og sine Dialecter, eller sit Almuesprog? — Det sidste er i Slesvig vel ikke meget mere „corrumperet“, end den jydske Dialect paa den øvrige Deel af Halvøen; eller dersom det lider meer end denne under en barbariserende Blanding med plattyske eller høityske Ord, saa er dette netop en Følge af den giennem Aarhundreder indvandrede og indtrængte Tydskhed i Hertugdømmet Slesvig, som har medført og frembragt Sprogforhold, der ikke findes i Nørre-Sjælland. Det er saaledes ikke Danmark, men Tydskland, eller Holsten, der har „corrumperet“ den jydske Dialect hos den slesvigiske Almue; og det vilde — under andre Forhold — snarere være latterligt, end fortiene alvorlig Giendrivelse: at en dansk Dialect skulde renses og foræbles af et fremmedt Sprogs Rilder, og ikke af sine egne; at den danstalende Almue i Hertugdømmet skulde berøves sin naturlige Wei til at vinde Deel i sit Fædrelands Skriftsprog og Literatur, og derimod fra Varndommen af nødes til ligesom at søge Almisse hos et fremmedt Sprog. Saa nyttigt og nødvendigt det endog kan være i Nord-Slesvig — ja vi maa lægge til, i hele Danmark — at være fortrolig med det tydske Sprog:*) saa vil man dermed ikke kunne forsvare den latterlige Forestilling og Paastand, at Almuens Maal i en stor Deel af Slesvig er fordærvet, fordi det er en dansk Dialect, og ikke en plattysk Mundart — hvilken dog selv den allerstørste Mængde

*) Det sidste har jo ogsaa den danske Regjering erkjendt, da den i de offentlige lærde Skoler har gjort det tydske Sprog til en Grundvoild for den grammatiske Sprog-Underviisning, ved Siden af det danske; eller har givet den tydske Grammatik omtrent samme Plads og Betydning i Skolerne, som den latinske forhen havde. Og man har dog ikke engang efter 1818, af nogen Tydskheder eller antigermanisk Nationalist hert et eneste Ord imod en saa paaafaldende, og man kan vel lægge til, saa jarlig Nyhed, hvilken tværtimod har fundet saadanne Forfærrere i Danmark, som man mindst vilde vente sig.

i Lydsflands lærde, lingvistiske og polerede Verben ned sætter og ringeagter, eller hverken vil tale eller skrive.

Men man vil ligesaa lidt paa vor egen Side undgaae at henfalde til en partist, eller pedantist og latterlig Sprognationalisme — der endog let kan gaae over til den samme fanatistiske Blindhed, som vi badle og bekæmpe hos Andre — hvis man ikke omstøder engang vil forlade et eensidigt-polemisk Standpunkt, og hæve sig til det fornuftige og politisk-rigtige. Skulde vi fæste Lid til Alt hvad der paa hiint Standpunkt doceres, eller udraabes som retroende Nationalitet, saa skulde denne allene og væsentlig ligge i Sproget — i Stedet for at dette kun er een udvortes Form for det nationale og eiendommelige Liv hos et Folk; hvilket Liv fra det Indre træder frem i Sæder, Skikke, Tro, Tilboieligheder, Tænke- og Handlemaade m. m. Man vil kun smile eller lee paa hiin Side af Eideren, over den uhyre Vigtighed, som det tillægges, enten Folk skrive Abenraa eller Apenrade, Graavensteen eller Graasteen; (endnu har dog Ingen hørt tale om „Graasteens-Blæser“). Det har aldrig i Frankrige givet Anledning til nogen alvorlig og national Demonstration, at der gives en dobbelt, lige giældende Benævnelse paa Landet Elfas og Alsace. Heller ikke forarges Nogen i Schweiz over at tydstalende Folk sige „Genf“ og „Neuenburg“ om de samme Stæder, som franske Schweizere kalde Geneve og Neuchâtel. Hos os gaaer derimod undertiden den sonderjydske-danske Midkærhed — ligesaa fuldt, som den slesvig-holsteniske — over Grændsestillet imellem det Alvorlige og det Latterlige. Dertil hører f. Ex. barbariske Forvandlinger af det Slags, som naar Landskabet „Dänisch Wald“ eller („Wohld“) i Sydslesvig bliver omdøbt til „Danske Skov“; eller naar en gammel sydslesvigsk Kjøbstad bliver oversat paa Dansk, og nu skal hedde Egernfjord i Stedet for Eckernförde.

G. Molbech.